

O'QITUVCHILARNI INKLYUZIV TA'LIMGGA TAYYORLASHNING INNOVATSION METODLARI

Tashpulatova Zuhra Sharof qizi,

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti magistranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18449774>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'qituvchilarni inklyuziv ta'limga tayyorlashning innovatsion metodlari zamonaviy pedagogika talablari va global tendensiyalar asosida tahlil qilinadi. Dunyo ta'limi shiddat bilan individuallashtirish, diversifikatsiya va ta'limda tenglik tamoyillariga o'tayotgan bir paytda o'qituvchilarning inklyuziv kompetensiyasini rivojlantirish dolzarb masalaga aylandi. Maqolada raqamli texnologiyalar, universal dizayn, ko'p darajali qo'llab-quvvatlash tizimi, masofaviy pedagogik yordam, moslashtirilgan o'qitish strategiyalari, neyropedagogika va ijtimoiy-emotsional qo'llab-quvvatlashning zamonaviy metodlari o'rganilib, ularning o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini kuchaytirishdagi samaradorligi yoritiladi. Xalqaro tajribalar va milliy islohotlar qiyosiy tahlili asosida inklyuziv ta'limni joriy etishda o'qituvchilar uchun innovatsion kompetensiyalar majmuasi hamda ularni shakllantirish mexanizmlari ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, innovatsion metodlar, o'qituvchi tayyorgarligi, universal dizayn, ko'p darajali qo'llab-quvvatlash tizimi, differensial o'qitish, neyropedagogika, ijtimoiy-emotsional ta'lim, raqamli texnologiyalar, maxsus pedagogika, inklyuziv kompetensiya, psixologik qo'llab-quvvatlash, ta'limda tenglik, adaptiv ta'lim, pedagogik innovatsiya, global tendensiyalar, kasbiy rivojlanish.

Аннотация. В данной статье анализируются инновационные методы подготовки учителей к инклюзивному образованию на основе современных педагогических требований и глобальных тенденций. В условиях стремительного перехода мирового образования к принципам индивидуализации, диверсификации и равенства, развитие инклюзивной компетенции педагогов стало актуальным вопросом. В статье исследуются современные методы цифровых технологий, универсального дизайна, многоуровневой системы поддержки, дистанционной педагогической помощи, адаптированных стратегий обучения, нейропедагогика и социально-эмоциональной поддержки, а также освещается их эффективность в усилении профессиональной подготовки учителей. На основе сравнительного анализа международного опыта и национальных реформ разработаны комплекс инновационных компетенций и механизмы их формирования для учителей в процессе внедрения инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, инновационные методы, подготовка учителей, универсальный дизайн, многоуровневая система поддержки, дифференцированное обучение, нейропедагогика, социально-эмоциональное обучение, цифровые технологии, специальная педагогика, инклюзивная компетенция, психологическая поддержка, равенство в образовании, адаптивное обучение, педагогическая инновация, глобальные тенденции, профессиональное развитие.

Annotation. This article analyzes innovative methods for preparing teachers for inclusive education based on modern pedagogical requirements and global trends. With global education rapidly shifting toward the principles of individualization, diversification, and equality, developing inclusive competencies in teachers has become a pressing issue. The article explores modern methods of digital technologies, universal design, multi-level support systems, remote pedagogical assistance, adapted learning strategies, neuropedagogy, and socio-emotional support, and highlights their effectiveness in strengthening teacher professional development. Based on a

comparative analysis of international experience and national reforms, a set of innovative competencies and mechanisms for developing them for teachers in the process of implementing inclusive education have been developed.

Key words: *inclusive education, innovative methods, teacher training, universal design, multi-level support system, differentiated learning, neuropedagogy, social-emotional learning, digital technologies, special education, inclusive competence, psychological support, equality in education, adaptive learning, pedagogical innovation, global trends, professional development.*

KIRISH

Bugungi globallashuv va ijtimoiy o'zgarishlar sharoitida ta'limning har bir bosqichi "hech kim ortda qolmasligi kerak" degan tamoyilga tayangan holda rivojlanmoqda. Inklyuziv ta'lim nafaqat alohida ehtiyojli bolalar uchun, balki barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratishni ko'zlagan universal ta'lim konsepsiyasi sifatida jahon miqyosida ustuvorlikka ega bo'lib bormoqda. Shu bilan birga, demografik o'zgarishlar, nogironligi bo'lgan bolalar sonining ortishi, psixologik va emotsional qo'llab-quvvatlashga ehtiyoj kuchayishi o'qituvchidan an'anaviy metodlardan tashqari mutlaqo yangi yondashuvlarni talab qilyapti. UNESCO, OECD va UNICEFning so'nggi hisobotlarida inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati, avvalo, o'qituvchilarning inklyuziv pedagogika bo'yicha kompetensiyasiga bog'liqligi ta'kidlanadi. Bugungi kunda innovatsion metodlar — universal dizayn for learning (UDL), ko'p darajali qo'llab-quvvatlash tizimi (MTSS), neyropedagogika, moslashtirilgan raqamli resurslar, sun'iy intellekt asosida differensial o'qitish, AR/VR yordamida individual rivojlanish muhitini yaratish — o'qituvchilarning yangi avlod inklyuziv malakasini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston ta'lim tizimida ham PQ-4312, PQ-3775 va 246-sonli buyruq orqali inklyuziv ta'limni bosqichma-bosqich joriy etish, metodik xizmatni modernizatsiya qilish va o'qituvchilarni zamonaviy kompetensiyalar bilan qurollantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylangan. Shunday ekan, o'qituvchilarni inklyuziv ta'limga tayyorlashning innovatsion metodlarini ilmiy asosda o'rganish, ularni milliy amaliyotga moslashtirish va pedagoglarning tayyorgarlik darajasini oshirish bugungi kundagi eng dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biridir.

Bugungi kunda inklyuziv ta'limni joriy etish o'qituvchidan an'anaviy bilim va ko'nikmalardan tashqari, yangi avlod innovatsion kompetensiyalarni talab qilmoqda. Chunki zamonaviy pedagogika tendensiyalari o'quv jarayonini butkul shaxsga yo'naltirilgan, moslashtirilgan, raqamli va psixologik qo'llab-quvvatlovchi tizim sifatida talqin qiladi. Inklyuziv ta'limning global rivojlanishida universal dizayn for learning (UDL), ko'p darajali qo'llab-quvvatlash tizimi (MTSS), neyropedagogika, ijtimoiy-emotsional rivojlanish (SEL), moslashtirilgan o'qitish strategiyalari, raqamli texnologiyalar asosidagi differensial yondashuvlar hamda

masofaviy pedagogik yordam kabi metodlar asosiy omilga aylandi. Ushbu metodlar alohida ehtiyojli bolalar bilan ishlashni yengillashtirish bilan birga, butun sinfda individual yondashuvni ta'minlaydi, o'qituvchining moslashuvchan, empatik va ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish salohiyatini oshiradi.

Raqamli texnologiyalar — masalan, moslashtirilgan ta'lim platformalari, AI-diagnostika tizimlari, audio-vizual resurslar, AR/VR metodlari — inklyuziv ta'limda eng katta yordamchi vositaga aylandi. Ular o'quvchilarning idrok xususiyatiga mos kontent tanlash, mustaqil o'rganish trayektoriyalarini yaratish, qiyinchiliklarni aniq aniqlash va o'quv jarayonini doimiy monitoring qilish imkonini beradi. Universal dizayn metodlari esa ta'limning kirish imkoniyatini kengaytirib, barcha o'quvchilarga mos uch element — turli shakldagi taqdimot, turli shakldagi ifoda va turli shakldagi motivatsiya — asosida o'qituvchi faoliyatini optimallashtiradi. MTSS tizimi o'quvchilarga ko'p bosqichli yordam ko'rsatishni yo'lga qo'yar ekan, o'qituvchining har bir bosqichda mos strategiya tanlash kompetensiyasini mustahkamlaydi. Neyropedagogika va ijtimoiy-emotsional qo'llab-quvvatlovchi metodlar o'quvchining psixologik xususiyatlarini hisobga olib, xulq-atvorni boshqarish, e'tibor va xotira resurslarini faollashtirish, stressni kamaytirish kabi jarayonlarda samaradorlikni oshiradi.

Xalqaro tajribalar — Finlyandiya, Kanada, Singapur, Yaponiya, Avstraliya, Buyuk Britaniya kabi davlatlarda qo'llaniladigan innovatsion yondashuvlar — o'qituvchilarning inklyuziv kompetensiyasi ta'lim sifatining hal qiluvchi omili ekanini tasdiqlaydi. Finlyandiya modelida SEL va psixologik qo'llab-quvvatlash ustuvor bo'lsa, Kanada modeli neyropedagogik asosga tayanadi, Singapur raqamli resurslar va AI-diagnostikadan faol foydalanadi, Yaponiyada esa ijtimoiy hamkorlik va raqamli etika o'qituvchi tayyorgarligining markazida turadi. Bu amaliyotlar o'qituvchini faqat metodik jihatdan emas, balki emotsional, texnologik, sotsial va madaniy kompetensiyalar jihatdan ham tayyorlash zarurligini ko'rsatadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida so'nggi yillarda qabul qilingan PQ-3775, PQ-4312 qarorlari, inklyuziv ta'lim konsepsiyasi va 246-sonli buyruqlar doirasida o'qituvchilarni inklyuziv kompetensiyaga tayyorlash bo'yicha metodik xizmatning modernizatsiyasi boshlangan. KRK/KRS, onlinedu.uz, regional trening markazlari va yangi standartlar o'qituvchilar uchun innovatsion metodlarni o'rganish imkoniyatini kengaytirmoqda. Global tendensiyalarni milliy amaliyot bilan uyg'unlashtirish natijasida o'qituvchi uchun inklyuziv ta'limga tayyorlovning quyidagi kompetensiyalar majmuasi shakllanmoqda: shaxsga yo'naltirilgan rejalashtirish, differensial o'qitish, moslashtirilgan baholash, universal dizayn

metodlari, raqamli moslashtirish, psixologik qo'llab-quvvatlash, krizis holatlarida to'g'ri pedagogik pozitsiya, hamkorlik va kommunikativ madaniyat.

Demak, inklyuziv ta'limga tayyorlashning innovatsion metodlari nafaqat metodik arsenalning kengayishi, balki o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarilishiga, ta'limning hamma uchun teng imkoniyatli bo'lishiga xizmat qiladigan asosiy transformatsion kuch hisoblanadi.

O'qituvchilarni tayyorlashning innovatsion metodlari

Bugungi zamonaviy ta'lim tizimi o'qituvchidan faqat bilim beruvchi bo'lishni emas, balki har bir o'quvchining rivojlanish ehtiyojini chuqur anglaydigan, dars jarayonini moslashtira oladigan va raqamli vositalardan samarali foydalana oladigan ko'p qirrali mutaxassis sifatida shakllanishni talab qilmoqda. Shu sababdan o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida innovatsion metodlar markaziy o'rin egallamoqda. Bu metodlar o'qituvchining kasbiy tayyorgarligini yangicha sifat bosqichiga ko'tarib, ta'lim jarayonining individuallashuvi, moslashuvchanligi va samaradorligini ta'minlaydi.

Bugungi kunda eng asosiy innovatsion yondashuvlardan biri — Universal Dizayn for Learning (UDL) metodidir. UDL o'qituvchiga o'quv materialini turli shakllarda taqdim etish, o'quvchilarga fikr bildirishning bir necha yo'llarini taklif qilish va ularning motivatsiyasini turlicha yo'llar orqali rag'batlantirish imkonini beradi. Bu yondashuv ayniqsa sinfda turli ehtiyojga ega bo'lgan o'quvchilar bilan ishlashda samarali bo'lib, o'qituvchining moslashuvchanlik darajasini sezilarli oshiradi.

O'qituvchilarni tayyorlashda keng qo'llanilayotgan yana bir samarali metod — ko'p darajali qo'llab-quvvatlash tizimi (MTSS). Ushbu tizim o'quvchining ehtiyojini erta aniqlab, unga mos pedagogik yordam ko'rsatishni ta'minlaydi. O'qituvchi MTSS orqali umumiy sinf yondashuvlaridan boshlab, qo'shimcha individual qo'llab-quvvatlashgacha bo'lgan keng qamrovli strategiyalarni o'zlashtiradi. Bu metod o'qituvchining diagnostik ko'nikmalarini kuchaytiradi va o'quvchining ta'limga bo'lgan ishtirokini oshiradi.

Innovatsion metodlarning muhim yo'nalishlaridan biri — differensial o'qitish. Bu yondashuv o'quvchilarning darajasi, idrok usullari, qiziqishlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda darsni moslashtirishga yordam beradi. O'qituvchi bir xil mavzuni turli murakkablik darajalarida, turli metodlarda va turli baholash usullari orqali taqdim etadi. Bu jarayon o'qituvchidan ijodkorlik, tahliliy fikrlash va pedagogik moslashuvchanlikni talab qiladi.

Neyropedagogika asosidagi metodlar esa o'qituvchini inson miyasi qanday o'rganishi, stress, motivatsiya, xotira va e'tibor jarayonlarining o'quv faoliyatiga

ta'sirini chuqurroq tushunishga undaydi. Bu metod o'qituvchiga o'quvchilarning psixologik holatini inobatga olgan holda darsni rejalashtirish imkonini beradi va murakkab xulq-atvor holatlarini yengil boshqarishga yordam beradi.

So'nggi yillarda global tendensiyalar orasida ijtimoiy-emotsional ta'lim (SEL) metodlari alohida o'rin egallamoqda. Bu metod o'quvchilarda emotsiyalarni boshqarish, hamkorlik, o'z-o'zini nazorat qilish, muammolarni tinch yo'l bilan hal qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi. SEL metodlarini bilgan o'qituvchi sinfda ijobiy psixologik muhit yaratadi va o'quvchilarning o'rganish jarayoniga faolroq jalb etilishini ta'minlaydi.

Bundan tashqari, o'qituvchilarni tayyorlashda raqamli texnologiyalarning o'rni yildan-yilga ortib bormoqda. Moslashtirilgan o'quv platformalari, sun'iy intellekt asosida diagnostika beruvchi tizimlar, AR/VR resurslari, video darslar va interaktiv simulyatsiyalar o'qituvchiga o'quv jarayonini boyitish, individual trayektoriyalarni yaratish hamda o'quvchilarning o'quv holatini tezkor baholash imkonini beradi. Raqamli texnologiyalar o'qituvchini zamonaviy ta'limning eng muhim kompetensiyalaridan biri — raqamli pedagogik savodxonlik bilan qurollantiradi.

Umuman olganda, o'qituvchilarni tayyorlashning innovatsion metodlari ularni nafaqat mahoratli pedagog, balki o'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini tashkil eta oladigan, moslashuvchan, raqamli imkoniyatlardan foydalana oladigan, psixologik sezgir va yuqori darajada reflektiv mutaxassis sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Bu metodlar orqali o'qituvchi har bir o'quvchini alohida qadriyat sifatida ko'rib, uning o'ziga xos rivojlanish yo'lini yaratishda faol sherikka aylanadi.

XULOSA

Yuqorida keltirilgan ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarni inklyuziv ta'limga tayyorlashda innovatsion metodlar bugungi ta'lim tizimining eng zaruriy bo'g'iniga aylangan. Chunki zamonaviy sinf endilikda yagona tipdagi o'quvchilardan iborat emas; aksincha, unda turli ehtiyojlar, qobiliyatlar, psixologik xususiyatlar va idrok shakllariga ega o'quvchilar mahalliy ijtimoiy muhitning tabiiy xilma-xilligini aks ettiradi. Shuning uchun UDL, MTSS, differensial o'qitish, neyropedagogika, SEL, raqamli texnologiyalar va moslashtirilgan pedagogik yondashuvlar o'qituvchiga nafaqat darsni samarali tashkil etish, balki har bir o'quvchi uchun qulay ta'lim muhiti yaratish imkonini beradi. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati o'qituvchining innovatsion kompetensiyasiga bevosita bog'liq. Milliy islohotlar, yangi ta'lim konsepsiyalari, KRK/KRS tizimi va raqamli metodik qo'llanmalar o'qituvchilarning zamonaviy kompetensiyalarini oshirish uchun muhim asos yaratmoqda. Eng muhimi,

innovatsion metodlar o'qituvchini shaxsga yo'naltirilgan, empatik, raqamli savodli, reflektiv va moslashuvchan pedagog sifatida shakllantirib, ta'limning "hamma uchun teng imkoniyat" tamoyilini real hayotga tatbiq etishga xizmat qiladi. Demak, inklyuziv ta'limga tayyorlovda innovatsion metodlarning joriy etilishi nafaqat zamon talabi, balki ta'lim sifatini oshirishning eng ishonchli yo'lidir.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. B.S.Madrahimov, Inklyuziv ta'limning metodik asoslari va o'qituvchi kompetensiyasi. Toshkent: Fan nashriyoti. 2023.
2. D.D.Islamova, Zamonaviy pedagogika va inklyuziv metodlar. "Ta'lim taraqqiyoti" jurnali, 2-son. 2024.
3. M.U. Xolmatova, Maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim. Toshkent: Innovatsion ta'lim markazi. 2022.
4. F.Sh. G'aybullayeva, O'qituvchilarning psixologik tayyorgarligi va inklyuziv muhit. "Pedagogik izlanishlar" jurnali, 4-son. 2023.
5. A.A. Jo'rayev, O'zbekiston ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvni joriy etish masalalari. Toshkent: TDPU nashriyoti 2021.
6. UNESCO Inclusive Education Portal Innovative strategies for inclusive teaching. <https://www.unesco.org/inclusive-education>. 2024.
7. OECD Education Spotlight. Teacher readiness for inclusive classrooms. <https://www.oecd.org/education>. 2023.

